

Földesi Ferenc ny. ezredes:

FEJEZETEK A TERÜLETI KATONAI IGAZGATÁSI RENDSZER TÖRTÉNETÉBŐL

A nemzeti hadsereg megalakulásától a trianoni békeszerződés ratifikációjáig (1919–1922)

ÖSSZEGZÉS: Az utolsó békeévben (1913) a honvéd kerületi parancsnokságok számára kiadott Szervi határozványban (szervezeti és működési szabályzatban) olvasható, hogy a „magyar szent korona országainak területe 6 honvéd kerületre oszlik, melyek mindegyikében egy honvéd kerületi parancsnokság van felállítva”.¹ A honvédkerületek illetékességi területét – a Magyar Királyság közigazgatási beosztásának figyelembevételével – a honvédelmi miniszter határozta meg. Mint területi hatóságnak többek között feladata volt a területén lévő összes csapat kiegészítése, a mozgósítási előkészületek szervezése és vezetése, gazdasági-közigazgatási szolgálatok vezetése és ellenőrzése. Emellett – mint előjáró seregtest-parancsnokság – az összes, területén lévő alárendelt csapat felett gyakorolta a felügyeletet, vezette a kiképzéseket. A területén lévő honvéd hadosztály-parancsnokságok a kerületi parancsnokságokkal mellérendelt viszonyban álltak.

A honvédkerületek a honvédség kiegészítési és nyilvántartási ügyeinek ellátása okán kiegészítő kerületekre oszlottak. A kiegészítő parancsnokságok állandó honvédhatóságok voltak, közvetlenül annak a kerületi parancsnokságnak alárendelve, amelyik területén megalakították őket. A kiegészítő kerületek sorozójárásokból álltak.

A Nagy Háború befejezése után e területi igazgatási szervezetek működését felújították, illetve a Nemzeti Hadsereg megalakításával egy időben fokozatosan újjászervezték. Tanulmányomban bemutatom az első világháború utáni területi katonai igazgatás újjászervezésének dilemmáit és kiépítésének nehézségeit a trianoni békeszerződés szigorú katonai előírásai között. A tanulmány képet ad az első világháború utáni első éveknek a trianoni békeszerződés katonai szorításai közötti fő törekvéséről: az önálló magyar hadsereg megszervezéséről és katonai igazgatásának megteremtéséről.

KULCSSZAVAK: hadkiegészítés, katonai igazgatás, Nemzeti Hadsereg, Trianon

A TERÜLETI KATONAI IGAZGATÁS ÚJJÁSZERVEZÉSE AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ UTÁN²

1919, nyárutó. Magyarországon nagy a zűrzavar, a Magyarországi Tanácsköztársaság 133 napos uralma véget ért. Az anarchiába süllyedt ország nyitva áll a harácsoló és mohó szerb,

¹ Szervi határozványok a m. kir. honvéd kiegészítő parancsnokságok számára. Pallas, Budapest, 1913, 2.

² A publikáció a szerző 2005-ben készített PhD-értekezése első fejezetének átdolgozott és rövidített részlete.

cseh és román csapatok előtt. A francia megszállás alatt lévő Szegeden gróf Károlyi Gyula és gróf Teleki Pál, Bécsben Bethlen István vezetésével szervezkedik a polgári emigráció.

Kérdéses a hatalom birtoklása. A hadsereg felbomlott, a fegyveres erőt csak Lehár ezredes csekély létszámú és fegyverzetű csapatai, valamint az Esztergom környékén tartózkodó székely dandár³ képezi a nyugati országgrészen. Ezenkívül az országban nincs hadra fogható és ütőképes katonai szervezet, de hiányoznak, illetve hézagosak a valamikori katonai igazgatás alapjai, a katonai kerületparancsnokságok és a kiegészítő parancsnokságok is.

A szegedi kormány sokadik átalakulása után felkéri hadügyminiszternek a kenderesi birtokán pihenő, visszavonult Horthy Miklós ellentengernagyot. Horthy felismeri: aki a hadsereg, azé a közhatalom. És ennek megfelelően kezdi el a hadseregszervezést, a tiszti különítmények megalakítását. Jó érzékkel felismeri, hogy a francia kormány – mint a győztes hatalmak egyik potenciális tényezője – akkor engedi működését és fogadja el tárgyaló félnek, ha azt tapasztalja: Magyarországon konszolidálódik a hatalom, és nem kell tartani újabb fegyveres konfliktustól. Jól érzékelteti ezt egy 1919 júliusában készített elaborátum, amelyben a szerző azt fejtegeti, hogy „[...] a mi területünk a francia érdekszférába tartozik, az egész politikai ténykedésünknek úgy kell alakulnia, hogy a franciák bizalmát és ezzel támogatásukat is megnyerjük”.⁴ E gondolatnak rendelik alá a további hadseregszervezési munkálatokat is.

A Nemzeti Hadsereg szervezése Horthy Miklós 1919. június 6-án kelt hadügyminiszteri rendeletével vette kezdetét. A rendeletben Horthy hangsúlyozta: a magyar Nemzeti Hadsereg a kormány honvédelmi és rendfenntartó eszköze, és nem irányul egyetlen ország ellen sem.

A Nemzeti Hadsereg szervezése mellett – elsősorban a meg nem szállt területeken – a Vörös Hadsereg leszerelésével párhuzamosan megkezdték a karhatalmi erők szervezését. Az általános irányelv az volt, hogy a működésüket felújító vármegyei katonai parancsnokságok területükön legalább 4 gyalog- és 1 géppuskás századból álló karhatalmi zászlóaljkat szervezzenek.⁵

A Nemzeti Hadsereg kiegészítését az általános védkötelezettség alapján szervezték – az 1918. évi véderőtörvény és a népfelkelő törvények alapján –, de lehetőséget adtak az önkéntes belépésre is. Belépésre elsősorban a tiszteket és az altiszteket vették számításba, de várták az önként jelentkező legénységi állományúakat is. Az előzőekben nem volt hiány, hiszen a szegedi kormány megalakulásának hírére tömegesen indultak a volt császári és királyi tisztek mellett a leszerelt tisztek is az új hadseregbe. Az önkéntes belépés feltételeit ugyan csak 1920 januárjában szabályozta a hadügyminiszter, de az alapelv szerint az a magyar férfi jelentkezhetett a választott csapattestnél, aki:

- erkölcsileg fedhetetlen volt;
- katonai arcvonalbeli szolgálatra alkalmasnak minősítették;
- 17. életévét betöltötte, de még nem múlt el 42 éves, valamint

³ A székely dandár parancsnoka Czikely István alezredes volt, a dandár 4000 főt számlált, valamint az állományába tartozott még 4 üteg is.

⁴ MNHF 1919. I. csoport, szám nélküli. Hetés Tibor – Morva Tamásné: Csak szolgálati használatra! Iratok a Horthy hadsereg történetéhez 1918–1938. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1968, 62.

⁵ Hadtörténeli Levéltár (a továbbiakban: HL) Hadügyminisztérium (a továbbiakban: HüM) 809/2 5.a osztály–1919. A karhatalmi csapatokba a jelentkezés csak önkéntes alapon történt, megfelelő igazoló eljárás lefolytatása után. Az összes karhatalmi erő feletti parancsnoklást Schréter István ezredes gyakorolta.

– annyi időre vállalja a katonai szolgálatot, mint az 1895–1898-as évfolyamok, ami „...egy évet valószínűleg nem fog meghaladni”⁶

Ezzel egy időben Budapest kormányváltás zajlott. A Peidl-kormány átadta helyét a Friedrich-kormánynak, amelyik augusztus 3-i hatállyal mindennemű toborzást, lajstromozást, összeírást, sorozást vagy mozgósítást azonnali hatállyal beszüntetett, illetve leállította a tényleges katonai szolgálatra történő behívást.⁷

A Nemzeti Hadsereg szervezésének fontos mozzanata volt a Szegeden megalakult fegyveres erő elvonulása a Dunántúlra, illetve a Fővezérség megalakulása Horthy Miklós vezetésével. A Fővezérség Siófokra települése előtt Horthy utasítást adott a haderő (a hadosztály) kiegészítésére is. A menetvonalon minden csapatotest – legénysége pótlására – önállóan hajtotta végre a sorozást. Zászlóaljanként egy sorozóbizottság működött, a kiadott rendelkezés szerint „*decentralizált sorozás és ló, valamint kocsi felhajtása maga a csapat által; legmesszebbmenő rögtönzés és kezdeményezés mindenki által*”.⁸ A sorozás mellett a közigazgatási rendszert is a katonai szervezetek ellenőrzése alá vonták, vagyis bevezették a katonai közigazgatást.

A Fővezérség augusztus 19-én kezdte meg működését Siófokon, egyben átvette a parancsnoklás teljes jogát a Dunántúlon. Első szervezési utasításában⁹ a katonai kerületparancsnokságok,¹⁰ a karhatalmi egységek megszervezésére intézkedett, egyben közölte a katonai parancsnokságokkal a fővezérség átvételét is. Lényeges és fontos mozzanat volt a kerületparancsnokságok újjászervezése, hiszen a további hadseregszervezési feladatokat már az újjáalakított parancsnokságoknak kellett végezniük. A budapesti parancsnoklás joga a Hadügyminisztériumnál maradt, más területeken már a Fővezérség intézkedett.

A továbbiakban a fegyveres erők szervezését már a katonai kerületparancsnokságoknak – mint a Fővezérség rendelkezési egységei¹¹ –, illetve a nekik alárendelt vármegyei katonai parancsnokságoknak kellett végezniük. Ez utóbbiaknak szoros kapcsolatot kellett kialakítaniuk a megyei közigazgatási hatóságokkal. Így – főképpen a Dunántúlon – gyakorlatilag minden hatalmat Horthy Miklós, a Nemzeti Hadsereg fővezére gyakorolt. Ez minden területre vonatkozott, így a polgári közigazgatásra is.

A Fővezérség célja a minél ütőképesebb haderő megszervezése volt. A kiadott toborzási rendelet nem hozta meg a kellő eredményt, ezért a Friedrich-kormány hadügyminisztere, Schnetzer tábornok „engedélyt” adott Horthynak, hogy sorozással egészítse ki a haderőt. Sorozásra a katonailag kiképzett 25 és 35 év közötti férfiakat vették számításba. A kiválasztás feltétele volt a testi alkalmasság, az erkölcsi és politikai megbízhatóság, valamint a nemzetgazdasági nélkülözhetőség. Minden vármegyének, azon belül városnak és községnek a lélekszámukkal arányos létszámot vetettek ki.

A Fővezérség augusztusban kiadott szervezési intézkedésének mintegy megerősítésére Schnetzer tábornok szeptember 17-én véglegesítette Horthynak a területi katonai igazgatás kialakítására kiadott rendeletét. Jóváhagyta, illetve módosította a területi katonai igazgatási

⁶ HL HüM 21025/Eln. 1. (15.)-1919.

⁷ HL Honvédelmi Miniszter (a továbbiakban: HM) 14188/Eln. 6.-1919.

⁸ MNHF 1919. I. csoport, szám nélküli. Hetés–Morva: i. m. 80.

⁹ Fővezérség 98/2.a-1919. Hetés–Morva: i. m. 91–96., 9. számú irat.

¹⁰ A következő katonai kerületparancsnokságokat állította fel: I. Budapest, II. Siófok (pk.: Sréter István ezredes), III. Szombathely (pk.: Lehár Antal alezredes), IV. Kaposvár (pk.: Bernátsky Kornél tábornok), V. Szeged (pk.: Pleplár Lajos alezredes), VI. Miskolc.

¹¹ Fővezérség 98/2.a-1919. Hetés–Morva: i. m. 91–96., 9. számú irat.

szervezetek rendszerét, meghagyta a budapesti, a győri, a miskolci és a szegedi katonai kerületi parancsnokságokat, amelyek elnevezésüket továbbra is használták, illetve helybenhagyta a Fővezérség katonai körletparancsnokságok felállítását elrendelő intézkedését.¹²

Így a területi katonai igazgatás új rendszere a következő lett:

Katonai körletparancsnokság elnevezése	Székhelye	Parancsnoka	Vármegyék, illetve hatásköre
Budapesti (egyúttal kerületi parancsnokság)	Budapest	Dani Béla tábornok	Szentendrei, pomázi, biai, ráckevei, alsódabasi, monori, Nagykőrös városi, abonyi, Cegléd városi, nagykátai, gödöllői, aszódi, váci és Vác járások, Jász-Nagykun-Szolnok vármegye Tiszán inneni része (kivételesen Budapest főváros)
Siófoki (a románok kivonulása után: székesfehérvári)	Siófok, majd Székesfehérvár	Sréter István ezredes	Fehér, Komárom, Győr, Veszprém, Esztergom
Szombathelyi	Szombathely	Lehár Antal alezredes	Moson, Sopron, Vas, Zala
Kaposvári	Kaposvár	Bernátsky Kornél tábornok	Somogy, Tolna, Baranya
Szegedi (egyúttal kerületi parancsnokság is)	Szeged	Ideiglenesen Pleplár Lajos ezredes	Duna–Tisza köze, kiskunfélegyházi, kecskeméti, kunszentmiklósi és dunavecsei járások
Miskolci	Miskolc	Nagy Pál altábornagy	A kassai katonai kerületi parancsnokság területe

A rendelet egyúttal meghatározta feladataikat, szabályozta hatáskörüket is.¹³ A változás csak annyi volt, hogy a számozásukat elhagyta és a körletparancsnokságok elnevezésében a székhely szerinti város megnevezését használta (például Szegedi Katonai Körletparancsnokság). A siófoki parancsnokságot Székesfehérvárra helyezte át, és létrehozta a Miskolci Katonai Körletparancsnokságot is Miskolc központtal.

A rendelet szabályozta a körlet-, illetve a kerületi parancsnokságok hatáskörét és feladatait, valamint azok egymáshoz való viszonyát is. Ennek megfelelően a katonai körletparancsnokságok területükön hadműveleti parancsnokságokként működtek. Hatáskörüket kiterjedt többek között a személyi állomány kiképzési és kiegészítési ügyeire. Alárendeltségükbe kerültek a területükön lévő katonai szervezetek, a megalakuló póttestek, a vármegyei katonai parancsnokságok és ezek útján a helyi alakulatok. A budapesti körletparancsnokság kivételével mindegyik a Fővezérségnek volt alárendelve.

A kerületi parancsnokságok a területükön kiegészítést nyert karhatalmi alakulatok hadtápparancsnokságát képezték. Hatáskörükhöz tartozott a gazdaság- és közigazgatás vezetése, a folyamatban lévő leszerelések végrehajtása, valamint nyilvántartási ügyek (nyugdíjas és szolgálaton kívüli tiszték) intézése. Alárendeltségükbe kerültek a területükön lévő felszámoló

¹² HL HüM 15234/Eln. 6.-1919.

¹³ HL HüM 15234/Eln. 6.-1919.

parancsnokságok és egyéb területi alakulatok. A kerületi parancsnokságok közvetlenül a hadügyminiszternek voltak alárendelve.

A Nemzeti Hadsereg szervezése, feltöltése vontatottan haladt, a katonaviselt férfiak nem mutattak nagy hajlandóságot az önkéntes jelentkezésre, illetve a sorozások során igyekeztek felmentéseket szerezni. Ez utóbbi olyan méreteket öltött, hogy a Fővezérség rendeletben utasította a körletparancsnokságokat a felmentések szigorítására. E feladatban már fontos szerepet kaptak a körletparancsnokságok területén megmaradt és a tevékenységüket felújító nemzeti kiegészítő parancsnokságok. A felmentésekről szóló döntéseket ezeknek a kiegészítő parancsnokságoknak kellett meghozniuk, és nekik kellett a felmentettek nyilvántartását is vezetni. Csak a postánál, a távírdánál, a vasútnál és a bányákban dolgozó katonaviselt férfiak kaptak mentességet¹⁴ A lesorozott és alkalmas egyének behívását a legközelebbi időpontban végre kellett hajtani.

A hadseregszervezés egyik fontos célja az volt, hogy a fegyveres erő létszáma rövid idő alatt akkorára növekedjen, amely már alkalmas komolyabb hadműveletek végrehajtására és esetleg elretentésre is. Mivel a toborzás nem járt sikerrel, ugyanakkor a haderőben katonai szolgálatot ellátó legénység már 6-7 éve teljesítette szolgálatát, a honvédelmi vezetés szűkösnek látta a bennlévő évfolyamok lecserélését, a kevesebb, vagy szolgálati idővel nem rendelkező hadkötelesek behívását, kiképzését.

A sorozási rendelet kiadására¹⁵ 1919. december 6-án került sor, amelyben Friedrich István – már a Huszár-kormány hadügyminisztereként – az 1895–1898-as évfolyamok behívására intézkedett. Az igénybevétel időtartamát nem határozta meg, csak jelezte, hogy az említett évfolyamok előreláthatólag addig az időpontig fognak tényleges katonai szolgálatot teljesíteni, amíg a békekötésben megállapított hadsereg felállítása befejeződik. A rendelet hatálya csupán a meg nem szállt országrészekre terjedt ki, de érintett minden hadköteles férfit, függetlenül attól, hogy a régebbi bemutatószemléken alkalmatlannak minősültek-e, vagy karhatalmi szolgálatot teljesítettek. Tartalékos tiszteknek csak a nyilvántartásuk pontosításra kellett jelentkezniük.

Az alkalmassági vizsgálatokat sorozójárásonként külön-külön felállított vegyes bizottság végezte. A bizottság elnöke a körletparancsnokság által kijelölt tiszt, tagja egy kiegészítési ügyekben jártas tiszt, illetve egy katonaeorvos volt. Polgári részről a bizottságot egy járási tisztviselő, hatósági orvos, az illetékes községi jegyző és bíró, községenként két képviseleti tag, valamint a lakosságot jól ismerő rendőrtisztviselő alkotta. Az alkalmassági vizsgálatra tartózkodási hely szerint, születési évfolyamonként kellett a hadköteleseknek megjelenniük. A képviseleti tagok és a rendőrtisztviselő jelenlétét a politikai megbízhatóság vizsgálata indokolta. A megjelenteket – elsősorban az ő véleményük alapján – megbízhatónak vagy megbízhatatlannak osztályozhatták.¹⁶ Felmentést, mentességet egyáltalán nem engedélyezett a bizottság.

¹⁴ HL HM 20621/Eln. 1.-1919.

¹⁵ Uo.

¹⁶ A névjegyzéken a hadkötelesek besorolását vörös tintával kellett jelölni: „A” megbízható, „B” megbízhatatlan beírással. A sorozás befejezése után azonnal le kellett tenni az esküt, az alkalmasakat beosztották a csapatokhoz és a legközelebbi váltáskor már be is kellett vonulniuk.

Bár a hadseregszervezés eléggé vontatottan haladt, a Nemzeti Hadsereg 1920-ra már viszonylag jelentős számú fegyveres erővel rendelkezett: 1920. január 15-én 3943 tiszt, 8339 altiszt és 52 963 főnyi legénység szolgált (összesen 65 245 fő), rendszerben állt 41 052 puska, 101 löveg és mintegy 530 géppuska.¹⁷

A hadsereg szervezete is megszilárdult: Horthy – és a Fővezérség – Budapestre történő bevonulása után közvetlen kapcsolat jött létre a Hadügyminisztérium és a hadsereg vezetése között. A hadsereg szervezeti megerősítését szolgálta a december 9-i hadügyminiszteri rendelet is, amelyben a katonai körletparancsnokságok szervei határozványát adta ki, illetve újból szabályozta a körlet-, a kerületi, valamint a hadosztály-parancsnokságok viszonyát. Rendeletében Friedrich István megállapította: „*A román megszállás folytán eddig a hadügyminisztériumnak mint központi hatóságnak befolyása katonai kerületekre (körletekre) a legnagyobb mértékben meg volt nehezítve. A Dunántúlon folyó szervezés érdekében is kívánatos volt a körletparancsnokságoknak, mint kerületi hatóságokat is a fővezérség közvetlen parancsnoksága alá helyezni.*”¹⁸ Miután a megszálló csapatok kivonultak, szükségessé vált a hatáskörök és feladatok szétválasztása. A kiadott rendeletben:

- a körlet- és a hadosztály-parancsnoksági hatásköröket azonnali hatállyal kettéválasztotta. Ez a három dunántúli körletben a rendelet kiadásával egy időben, a többi körletnél a hadosztályok megalakulásakor valósult meg;
- a meglévő kerületi parancsnokságok működését beszüntette. A kerületi parancsnokságok személyzetét, eszközeit és feladatát a területileg illetékes körletparancsnokságok között osztotta el.

A rendelet mellékleteként kiadták a körletparancsnokságok átmeneti szervei határozványát is. Ebben Magyarország meg nem szállt területét – továbbra is ideiglenes jelleggel – hét katonai körletre osztották, azok elnevezése a körletparancsnokság székhelye után történt. Mint magasabb katonai parancsnokság, alárendeltségébe tartozott a területén lévő összes csapat, hatóság és intézet. Mint területi hatóság felelt többek között a területén lévő rendért, végezte a gazdasági-közigazgatási feladatokat, felelt a csapatok legénységének kiegészítéséért, a szervezési munkákért és a nyilvántartások vezetéséért. Végrehajtotta a leszereléseket, irányította a felszámoló parancsnokságok munkáját.

A világháború befejezésekor a Monarchia darabokra hullott, azonban hadiszervezetének néhány eleme tovább élt: így a honvéd, illetve a császári és királyi kiegészítő parancsnokságok. Az új körletparancsnokságok kijelölésénél és a körletek kialakításánál is a volt szervezési elveket vették figyelembe, ugyanezt azonban nem követték a kiegészítő parancsnokságoknál. A meg nem szállt országrészekeken megmaradt kiegészítő parancsnokságokat a hadügyminiszter 1919. december 15-i rendeletében¹⁹ összevonta, és Katonai Kiegészítő Parancsnokság néven újjászervezte. Elnevezésükben szerepelt még az állomáshelynek helyet adó város neve is. Az átszervezés után a meg nem szállt területeken körletparancsnokságokként megalakult:

- a Budapesti Körletparancsnokság területén három,
- a Székesfehérvári Körletparancsnokság területén hat,
- a Szombathelyi Körletparancsnokság területén öt,
- a Kaposvári Körletparancsnokság területén három,
- a Szegedi Körletparancsnokság területén három,
- a Miskolci Körletparancsnokság területén két kiegészítő parancsnokság.

¹⁷ HL HM 1065/Eln. 1.-1920.

¹⁸ HL HM 19142/Eln. 6.-1919.

¹⁹ HL HM 146906/Eln. 1.-1919.

A Debreceni Körletparancsnokság ebben az időben még román megszállás alatt állt, így ott sem a körletparancsnokságot, sem a kiegészítő parancsnokságokat nem szervezték meg.

A katonai kiegészítő parancsnokságok állománya

Állomány	Létszám (fő)	
	Budapesten	Más helyen
Törzstiszt mint kiegészítő parancsnok	1	1
Törzs-(fő)tiszt mint kiegészítő előadó	2	1
Főtiszt (katonai nyilvántartó tisztviselő) mint kiegészítő tiszt	2	2
Segédszemélyzet (rangosztályba nem sorolt havidíjas)	3	2
Altiszt mint segédszemélyzet	2	1
Küldönc	2	2
Összesen	12	9

A területi katonai igazgatás már rendelkezett a feladatainak elvégzésére felállított alapvető szervezetekkel (körletparancsnokságok, kiegészítő parancsnokságok), de hiányzott egy fontos elem: a hadköteles nyilvántartás.

Bár a kiegészítő parancsnokságok és a polgári hatóságok a nyilvántartás működését teljesen nem szüntették be, pontossága, megbízhatósága nagyon alacsony szinten mozgott. Felismerve a nyilvántartás fontosságát és szükségességét, a hadsereg vezetése haladéktalanul intézkedett a hadköteles nyilvántartás sürgős és gyors helyreállítására. A fő szempont a gyorsaság és az egyszerűség volt, és ennek rendelték alá a további feladatokat. A rendszer felélesztéséből kivonták a kiegészítő parancsnokságokat, a feladatot a polgári hatóságokra (polgármesteri hivatal katonai ügyosztálya, járási szolgabírói hivatal) testálták, hiszen már ekkor ismert volt a békeszerződés tervezett és a nyilvántartást is tiltó szakasza. Így ezzel a lépéssel a jövő nyilvántartását kívánták megalapozni.²⁰

A TRIANONI BÉKESZERZŐDÉS ÉS HATÁSA A TERÜLETI KATONAI IGAZGATÁSI SZERVEZETEKRE

A Szövetséges és Társult Hatalmak békefeltételeiket 1920. január 15-én nyújtották át a magyar békeküldöttségnek.²¹ A békefeltétel rendkívül súlyos és kegyetlen rendelkezéseket tartalmazott. Ennek megváltoztatására a magyar békeküldöttség mindenre kiterjedő és óriási tudományos értékkel bíró, nagyszámú jegyzéket intézett a Szövetséges és Társult Hatalmakhoz.

Az Entente katonai bizottsága 1920. február 5-én felvilágosítást kért a magyar hadsereg szervezetéről, állománykiegészítési elveiről. A tájékoztatóból kiolvasható, hogy Berzeviczy tábornok, a vezérkar főnöke még bízott abban, hogy enyhe, vagy legalábbis „elviselhető”, békefeltételeket fogalmaznak meg a Szövetséges és Társult Hatalmak, illetve a tárgyalások során elképzelhetőnek tartotta bizonyos engedmények és könnyítések kiharcolását. Tájékoz-

²⁰ HL HM 20952/Eln. 35.-1919. Osztályelőterjesztés. A hadköteles nyilvántartásról bővebben lásd Földesi Ferenc: Volt egyszer egy hadköteles nyilvántartás... Új Honvédségi Szemle, 2005/11., 10–29.

²¹ Vizi László Tamás: A sérelmi politizálástól a nemzeti összetartozásig – Trianon, revízió, határkérdés, nemzetegyesítés (1920–2010). L'Harmattan, Budapest, 2016, 21.

tatójában közölte, hogy a Nemzeti Hadsereg megalakulásakor csak azokat a 25–35 éveseket vették igénybe, akik katonai kiképzésüket megkapták és egészségügyileg alkalmasak voltak. Ezeket a hadköteleseket 8 hetes turnusokban hívták be, majd 1919 decemberétől sorra kerültek a 21–24 évesek is, akiknek a szolgálati idejét úgy állapították meg, hogy a békekötés után leszereljenek.²²

A Szövetséges és Társult Hatalmak a békeküldöttség jegyzékeire vonatkozó válaszjegyzékben és külön kísérőlevélben, 1920. május 6-án közölték a békefeltételek második, végleges szövegét, amely azonban az első szövegtől alig mutatott eltéréseket. A kísérőlevél egyúttal felhívást is tartalmazott a békeszerződésnek a közölt alakban való haladéktalan aláírására. A fennálló kényszer hatása alatt a magyar kormány úgy döntött, hogy aláírja a békeszerződést. A kormány döntésének megfelelően meghatalmazottjai, Benárd Ágoston²³ magyar királyi munkaügyi és népjóléti miniszter és Drasche-Lázár Alfréd rendkívüli követ, meghatalmazott miniszter 1920. június 4-én, Trianonban Magyarország nevében aláírták a békeszerződést.²⁴

A magyar állam törvényei közé az 1921. évi XXXIII. törvénycikként beiktatott és 1921. július 26-án életbe lépett trianoni békeszerződés V. része foglalta magában a katonai, hadihajózási és léghajózási rendelkezéseket. A békeszerződés katonai, hadihajózási és léghajózási rendelkezése öt címből és negyvenkét cikkelyből állt. Ebben a részben pontosan szabályozták a magyar hadsereg létszámát és tagozódását, a hadkiegészítés és a katonai kiképzés rendjét, intézkedtek a fegyver- és lőszergyártásról, pontosan lefektették a gyalog- és a lovashadosztály, valamint a vegyesdandár létszámát, fegyverzetét. Ami esetünkben a legfontosabb: előírták, hogy a magyar haderő csak toborzás útján tölthető fel, maximális létszáma 35 ezer fő lehet, illetve *„mozgósítást elrendelő vagy mozgósításra vonatkozó minden intézkedés tilos. Az alakulatokhoz, igazgatási szervekhez és törzsekhez kiegészítő keretek semmi esetre sem tartozhatnak. Állatok vagy egyéb katonai szállító eszközök igénybevételének előkészítését célzó mindennemű intézkedés tilos”*.²⁵ Vagyis tilos volt a mozgósítás elrendelése és ilyen célú szervezet felállítása, vagy az erre irányuló intézkedés. Ebbe a körbe tartozott a hadköteles nyilvántartás vezetése és a vele kapcsolatos összes igazgatási tevékenység is.

Ugyanakkor a 140. cikkely előírta, hogy a szerződés életbe lépésétől számított három hónapon belül a magyar kormánynak meg kell változtatnia a honvédelemmel kapcsolatos törvényeket – a békeszerződés rendelkezéseivel összhangban –, illetve annak végrehajtására kormány- és miniszteri rendeleteket kell kiadnia. Tehát elvileg 1921. szeptember végére végre kellett volna hajtani a törvényhozói feladatokat. Erre azonban – a Szövetségi Ellenőrző Bizottság, a SZKEB figyelmeztetésére – csak decemberben került sor. A Nemzetgyűlés 1921. december 21-én fogadta el a Magyar Királyi Honvédségről szóló XLIX. törvénycikket.

A honvédelmi miniszter által megfogalmazott elv, vagyis a békeszerződés határozatai végrehajtásának *„a lehetőség határáig való kitolása”* tetten érhető minden miniszteri és alsóbb szintű intézkedésben. Ez a halogató és a hadsereg egyes szervezeteinek rejtését, a

²² HL Magyar Nemzeti Hadsereg Fővezérsege 11025/I. sz.-1920, 1040/1920-as doboz.

²³ Bővebben lásd Rainer Pál: A przeworski vasúti hídtól a trianoni palotáig, Trianontól Veszprémig. Dr. vitéz szilvágyi Benárd Ágost és veszprémi kapcsolatai. Veszprémi Szemle, 2011/1., 10–25.

²⁴ Vizi László Tamás: A trianoni ceremónia. Emlékeztető, 2017/1–2., 23–41.

²⁵ 1921. évi XXXIII. törvénycikk az Északamerikai Egyesült Államokkal, a Brit Birodalommal, Franciaországgal, Olaszországgal és Japánnal, továbbá Belgiummal, Kínával, Kubával, Görögországgal, Nikaraguával, Panamával, Lengyelországgal, Portugáliával, Romániával, a Szerb-Horvát-Szlovén Állammal, Sziámmal és Cseh-Szlovákiával 1920. évi június hó 4. napján a Trianonban kötött békeszerződés becikkelyezéséről, 106. cikk.

minél több kiképzett tartalékos állomány elérését és az esetleges engedményeket kicsikarni próbáló tevékenység 1922. február 7-ig, a már elfogadott és a honvédségről szóló törvénycikk módosításának törvénybe iktatásáig tartott. Ez alatt a két év alatt a honvédelmi vezetés roppant erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy kialakítsa a honvédség új szervezeti struktúráját, ugyanakkor megteremtse a honvédség továbbfejlesztésének alapjait a közvetlen ellenőrzés befejezése utáni időkre.

ÁTSZERVEZÉS – ÁTNEVEZÉS – ÁTADÁS ÉS REJTÉS

1920 januárjától a békeszerződés tartalma már ismert volt a katonai felső vezetés körében, de ismert volt a szomszédos exszövetséges (vesztes) országokkal megkötött békeszerződések tartalma is. Így sejthető volt a haderő várható létszáma, valamint a hadkiegészítés, a területi katonai igazgatás szervezeteire vonatkozó tiltó rendelkezések életbe lépése. A Honvédelmi Minisztérium ezek ismeretében igyekezett létrehozni azokat a területi katonai igazgatási szervezeteket, amelyek a békeszerződés életbe lépése után végzik majd a katonai igazgatással kapcsolatos feladatokat: a haderő kiegészítését, a hadkötelesek nyilvántartását. A honvédelmi miniszter egy, a területi katonai igazgatási szervezetek feladataira vonatkozó, 1919. év végén kiadott intézkedésében²⁶ úgy rendelkezett, hogy a hadkiegészítési és a hadköteles nyilvántartási feladatokat már a vármegyei katonai parancsnokságok hajtsák végre. Ugyanakkor tájékoztatta a népjóléti minisztert a hadköteles nyilvántartás változásáról, egyben jelezte, hogy a kiegészítő és népfelkelő parancsnokságok működésüket előreláthatólag legkésőbb a békekötés után meg fogják szüntetni.²⁷ Ennek megfelelően a vármegyei katonai parancsnokságok állományába – a megnövekedett feladatok ellátására – egy-egy fő kiegészítési és állomány-nyilvántartási, illetve katonai nyilvántartó tisztviselőt rendszeresítettek.

A várható békeszerződés tartalmának ismeretében 1920-ban sorra készültek a különböző tanulmányok, amelyek a magyar hadsereg jövőbeni, a békeszerződés várható rendelkezéseinek megfelelő szervezeti felépítését dolgozták ki. A tanulmányok készítői még reménykedtek engedményekben, de azzal is számoltak, hogy a békefeltételek katonai rendelkezéseit az eredetileg tervezett formában lesznek kénytelenek elfogadni és végrehajtani.²⁸ Megismerve az engedélyezett létszámokat, a javaslat a dandárszintű szervezetek megalakítására tett ajánlást, ezen belül kidolgozta 7, illetve 6 gyalogdandár szervezeti felépítését – természetesen ennek megfelelően a 7, illetve a 6 katonai körlet-parancsnoksági beosztást is. Már ebben a tanulmányban is szóba került egyes katonai szervezetek „polgárosítása”, vagyis átadása más minisztériumoknak, amelyek „...a katonai érdekek sérelme nélkül teljes személyzetükkel polgári intézményekké alakíthatók...”²⁹ Ennek megfelelően tervezték átadni – illetve egy javaslat szerint megszüntetni – a vármegyei katonai parancsnokságokat és a hadköteles nyilvántartást végző szervezeteket.

A katonai vezetés – bár számtalan intézkedést tett a kiegészítési és a hadkötelesek nyilvántartási munkáinak rendezésére – érzékelte az e területen fennálló káoszt. Jól tudta, hogy a területi katonai igazgatási feladatok szabályozott és kellően ellenőrzött végzése hatással lesz a békefeltételekben megszabott hadseregszervezési munkálatokra is. Ezt elősegítendő, javaslatot tett – Horthy Miklós kormányzó jóváhagyása mellett – katonai közigazgatási

²⁶ HL HM 20784/Eln. 6.-1919.

²⁷ HL HM 22351/Eln. 35.-1919.

²⁸ HL HM 194/Bkn-1920. (1041/1920. doboz).

²⁹ Uo.

felügyelői beosztás rendszeresítésére.³⁰ A közigazgatási felügyelő hatásköre kiterjedt a kiegészítési, a nyilvántartási és állományvezetési, valamint a mozgósítási munkák ellenőrzésére, amelyekről úgynevezett *szemlék* révén győződött meg.

Még ugyanebben a hónapban – februárban – rendeletben³¹ szabályozták a kiegészítési ügyek intézését, egyben pontosították a területi katonai igazgatási szervek hatáskörét. E rendelet egyértelművé tette a kiegészítő parancsnokságok felszámolását, egyben azt is, hogy a felszámolási ügyeken kívül feladataik közé csak a katonai ellátásban részesülők nyilvántartása tartozik.³²

Harmadfokú igazgatási szervezetek a katonai körletparancsnokságokat jelölte meg. A körletparancsnokságoknak feladatul szabta egyebek között a legénység kiegészítésének vezetését, a sorozóbizottságok tagjainak kijelölését, a legénység számszerinti kivetését a csapatokra, a létszám-kiegyenlítések és pótlások szabályozását, valamint a mentesítési kérelmek elbírálását.

Másodfokú területi katonai igazgatási szervezetek a vármegyei katonai parancsnokságok lettek. Kötelmeikhez tartoztak többek között az alkalmassági vizsgálatok tervezése és végrehajtása, a legénység név szerinti beosztása a csapatokhoz, a behívások végrehajtása, valamint a felavatottak név szerinti nyilvántartása. Alárendeltségükbe és ellenőrzési kötelemükhez tartozott még a közigazgatási hatóságokhoz beosztott katonai nyilvántartó személyzet is (járási, városi nyilvántartóság), az *elsőfokú katonai hatóság*.

A Nemzeti Hadsereg hadrendje, szervezete 1920 közepére alakult ki. Megalakult a 7 katonai körletparancsnokság, bár a szegedi, a debreceni és a miskolci parancsnokság pontos határa még nem volt kijelölve. A hadsereg kiegészítési ügyeit 29 vármegyei katonai parancsnokság intézte, ugyanakkor az egyéb feladatokat ellátó 30 kiegészítő parancsnokság felszámolás alatt állt. Július elsejével Budapest kerületeiben, illetve a városok főszolgabírói hivatalaiban, valamint az előljáráásoknál megkezdte működését a „nemtényleges állományviszonyúak” nyilvántartását vezető 222 nyilvántartó tiszt.³³ A honvédelmi vezetés terve a 85 ezer fős, korszerű fegyverekkel és szervezeti elemekkel bíró haderő létrehozása volt. E cél elérése érdekében hajtották végre a sorozásokat és a bevonultatásokat. Április végén a hadsereg létszáma már 79 270 főt számlált.

A Nemzeti Hadsereg létszámemelésének ütemét a már körvonalazódó – és egyre világosabbá váló – békefeltételek sem csökkentették. Igaz, ebben az is szerepet játszott, hogy a békeszerződés életbelépéséig a minél nagyobb létszámú és kiképzett tartalékos állomány megvalósítását szerették volna elérni. Ekkor már a hadsereg létszáma kereken 100 ezer főt tett ki. Ennek érdekében folyó év augusztus végén a honvédelmi vezetés tervbe vette³⁴ a már egy éve szolgáló – igaz csak a három legöregebb – évfolyamok (1895–1898) leváltását. Azonban úgy értékelték, hogy a leváltásra a rendelkezésre álló és sorozott évfolyamok nem elegendők. A létszám biztosítása érdekében újra felülvizsgálat alá vonták az 1899–1900-as

³⁰ HL HM 1551/Eln. 1.-1920.

³¹ HL HM 102774/Eln. 10.-1920.

³² A katonai kiegészítő parancsnokságok felszámolását elsősorban az indokolta, hogy nem illeszkedtek a körletparancsnokságok területi határaihoz, töredék és csonka vármegyékben, illetve a megszállt területeken rekedtek. Ugyanakkor már ismert volt, hogy a békeszerződés nem engedi hadkiegészítő szervezetek felállítását. Így a vármegyei katonai parancsnokságok szervezésével igyekeztek átmenteni a volt kiegészítő parancsnokságok feladatait.

³³ A polgári közigazgatási hivatalokban felállított nyilvántartó szervezetet vezetőjéről „Nyilvántartó tiszt” jelöléssel azonosították.

³⁴ HL HM 71246/Eln. 1.-1920.

évfolyamokat, mivel – véleményük szerint – a háború alatt megtartott sorozások enyhén bírálták el a hadköteleseket, ugyanakkor az 1897-es évfolyam leszerelésével csak feltételelesen számoltak. A tervbe vett alkalmassági felülvizsgálatokat és a behívásokat a vármegyei parancsnokságok 1920. október 1-jére és – dacára a várható békeszerződés rendelkezéseinek – 1921. október 1-re tervezték.

A honvédelmi miniszter a területi katonai igazgatási szervezetek szervezeti és működési határozványaiban határozta meg a szervezet létszámát, a rendfokozati állományarányokat, valamint a feladatokat és a működési feltételeket. A kiadott szervezeti határozványokat minden esetben ideiglenes megjelöléssel adták ki, hiszen a békeszerződés életbelépéséig azok még változhattak, illetve – megítélésem szerint – a honvédelmi vezetés ezzel is jelezni kívánta, hogy nem fogadja el a trianoni békeszerződés határozatait. A katonai körletparancsnokságok ideiglenes szervezeti határozványát³⁵ 1920. július 29-én adta ki a honvédelmi miniszter. Mint magasabb katonai parancsnokságok, az alárendeltségükbe tartozott a körlet területén lévő összes csapat, hatóság és intézet. Kötelmeik közé tartozott az egységes kiképzés felügyelete, a harcászultság vezetése. Mint területi hatóságnak – harmadfokú területi katonai igazgatási szervnek – kötelme volt többek között a katonai rend, a közbiztonság fenntartása, a szervezési munkák vezetése és ellenőrzése, a körletbeli nyilvántartások vezetése és a leszerelések végrehajtása.

A kiegészítési és nyilvántartási feladatokat a katonai osztályon belül rendszeresített törzstisztek és köztisztviselők (egy-egy fő kiegészítési és nyilvántartási előadó) végezték a „beosztott tábornok” vezetése mellett.

A vármegyei katonai parancsnokságok – mint másodfokú területi katonai igazgatási szervek – vették át a volt katonai kiegészítő parancsnokságok feladatát és ügykörét. Hatáskörük pontosan egy-egy vármegyére terjedt ki. Mind a körletparancsnokság, mind a vármegyei katonai parancsnokságok területi beosztása illeszkedett a közigazgatás beosztásához is. 1920. augusztusának végén a 29 vármegyei katonai parancsnokság közül a szerb megszállás miatt még nem működött Baján a Bács-Bodrog megyei és Pécsen a Baranya megyei parancsnokság. A vármegyei katonai parancsnokságok szervezeti felépítése egységes volt, azonban a hadügyminiszter rendeletében³⁶ az egyes szervezeti elemek létszámát a vármegye lélekszámaához igazodva állapította meg.³⁷ A parancsnokság szervezetébe a következők tartoztak:

- *Parancsnokság* (parancsnoka ezredes).
- *Katonai osztály*. Feladatai közé tartozott az általános katonai és a helyőrségi feladatok ellátása;
- *Nyilvántartási osztály*. Feladata volt a csapatok, intézetek kiegészítési ügyeinek végzése, valamint a nyilvántartások vezetése. Állományába tartozott többek között minimum 2 fő kiegészítési ügyekben jártas törzstiszt, orvos és egészségügyi altiszt. Szervezeti elemei:
 - kiegészítési és nyilvántartási osztály;
 - lőügyek alosztály;
 - felszámolási alosztály.
- *Gazdasági hivatal*.
- *Segédszemélyzet*.

³⁵ HL HM 63595/Eln. 1.-1920.

³⁶ HL HM 74042/Eln. 1.-1920.

³⁷ Például Veszprém vármegye lélekszáma ebben az időben 229 ezer fő volt. Ennek megfelelően a vármegyei katonai parancsnokság létszáma – a lefektetett elveknek megfelelően – 34 fő volt.

Szemléltetés gyanánt álljon itt a székesfehérvári katonai körletparancsnokság alárendeltségébe tartozó vármegyei katonai parancsnokságok létszáma:

Vármegyei katonai parancsnokság	Tiszt (fő)	Tartalékos tiszt (fő)	Altiszt (fő)	Legénység (fő)	Ló (db)	Jármű (db)
Győr	18	19	3	32	3	1
Komárom	10	2	9	42	2	1
Esztergom	8	3	8	33	2	1
Fejér	11	1	8	20	2	1
Veszprém	10	5	4	15	2	1

A járási (városi) katonai nyilvántartóságok – amelyeket az 1919. december 17-i rendeletével³⁸ hívott életre a hadügyminiszter – képezték a területi katonai igazgatási szervek elsőfokú hatóságát. A nyilvántartóságok a vármegyei katonai parancsnokságoknak voltak alárendelve, elhelyezésük minden esetben a járási (városi) főszolgabírói hivatalban, illetve az előljárási egységeken volt. Feladatuk elsősorban a katonai nyilvántartás felfektetése, rendbetétele, illetve naprakész vezetése volt. Létszámuk átlag 8 fő volt, de ez függött a járások, városok lélekszámától is. A nyilvántartóság vezetője egy fő csapatszolgálatra alkalmatlan százados, beosztottjai a beosztott főtitest, a nyilvántartó altisztek és a küldöncök voltak.

Veszprém vármegyében például a nyilvántartóságok létszáma a következő volt:

Nyilvántartóság megnevezése	Tiszt (fő)	Tartalékos tiszt (fő)	Altiszt (fő)	Legénység (fő)
Veszprém városi	2		1	2
Veszprém járási	1	2	3	5
Devecser	3			12
Pápa városi	2	1	2	4
Pápa járási	3		2	4
Zirc	3		5	9
Enying	3		1	16
Összesen	17	4	14	52

Az 1921-es év tele volt bizonytalansággal. A békeszerződést a Magyar Nemzetgyűlés már a törvényei közé iktatta, mindenki ismerte a haderőt érintő kemény feltételeket, rendelkezéseket. De annak életbelépéséig a honvédelmi vezetés mindent megtett, hogy kedvezményeket csikarjon ki, ugyanakkor a körletparancsnokságoknál és alárendeltjeinél – a sokszor nem egyértelmű intézkedések vagy rendeletek hatására – nőtt a bizonytalanság. Ez volt tapasztalható az 1920 végén, közel egy időben kiadott két rendelet: a hadsereg szükség esetén kiegészítésre intézkedő, valamint az önkéntes jelentkezésre alapított kiegészítési rendszer bevezetésére vonatkozó rendelet megjelenésekor is.³⁹ Több körletparancsnokság javasolta,

³⁸ HL HM 74042/Eln. 1.-1920.

³⁹ HL HM 123/Eln. 1.-1922.

hogy a honvédelmi miniszter hatálytalanítsa a hadsereg kiegészítését szolgáló összeírást az önkéntes haderő felállítására miatt, ehhez azonban a miniszter nem járult hozzá. Sőt felhívta az érintettek figyelmét arra, hogy azt a legnagyobb gondossággal hajtsák végre, valamint a jelentéseiket a kiszabott határidőre – legkésőbb február 21-ig – tegyék meg. Hasonló bizonytalanság volt tapasztalható a nyilvántartó tisztek (nyilvántartóságok) működésében is:⁴⁰ vajon maradhatnak-e, vagy fel kell számolni a szervezetet? Ebben az esetben is a szervezet ideiglenes megmaradása mellett döntött a honvédelmi vezetés.

Mindemellett felerősödtek azok a tevékenységek, amelyeket a hadsereg ütőképességének, működőképességének „átmentése” érdekében tett a Honvédelmi Minisztérium. 1921 januárjában jelentek meg a feliasztási hadrendre vonatkozó titkos rendeletek,⁴¹ amelyekben már a békeszerződés mozgósítást, sorozást tiltó, azt „kiváltó” intézkedései voltak olvashatók. A feliasztási hadrendet 1921. március 1-én léptették életbe, kihangsúlyozva, hogy ez nem az azonnal elérendő készültséget jelenti, hanem – figyelemmel az ország anyagi helyzetére – csak az elérendő kívánalmakat fogalmazza meg. Ezzel párhuzamosan a békeszerződés egyes, a katonai szervezeteket és szervezést érintő cikkelyei bevezetésének elodázására, illetve annak megváltoztatását célzó tárgyalásokra folytattak előkészületeket. A sorozás, a kötelező katonai szolgálat megmaradása melletti indokok közé érvként fogalmazták meg a „*magyar néplélek irtózását az önkéntes katonai szolgálattól*”, valamint – ami már hihe-
tőbbnek hangzott – az ország nehéz gazdasági helyzetét. Az első alátámasztására adatokat kellett volna biztosítani a tárgyaló delegációnak, azonban ilyesmivel a honvédelmi vezetés nem rendelkezett. Így a körletparancsnokságok feladata volt, hogy azonnal jelentsék: a Nemzeti Hadsereg Budapestre történő bevonulásától 1921 júniusáig hány fő jelentkezett katonai szolgálatra, a felvettek hány hónapig szolgáltak, mennyien szereltek le és mennyien vannak még. Tanulmányok készültek az éppen esedékes sorozott és katonai szolgálatát töltő egyes évfolyamok felváltására, a békeszerződés határozatainak figyelembevételével. A Honvédelmi Minisztérium olyan tárgyalási eredményekben gondolkodott, hogy a toborzott haderő kialakításának bevezetési határidejét néhány hónappal elodázzák, így esetleg 1921 őszén még be tudják hívni a soron következő évfolyamot. Ennek eredményeként 1922 végéig megmaradhatna a sorozott, illetve egyes haderő.

Mindezek mellett intenzíven folyt egyes szervezetek fedőtevékenységének előkészítése, illetve végzése. A békeszerződés tiltotta a hadkiegészítési szervezetek, így többek között a katonai nyilvántartás vezetését is. Az egy évvel korábban szervezett városi (járási) nyilvántartóságok ezt a feladatot végezték, ami már ellentétes volt a békeszerződésben foglaltakkal. Hogy átmentsék a szervezetet és a személyzetet, 1921. április 10-től „átkeresztelték” az apparátust „Járási (városi) statisztikai hivatalá”,⁴² amely a területileg illetékes vármegyei katonai parancsnokság állományába tartozott, de az elsőfokú közigazgatási hatósághoz (járási főszolgabíró, városi polgármester) volt beosztva. A honvédelmi miniszter a rendeletben külön felhívta az érintettek figyelmét arra, hogy „*elnevezésükről azon közigazgatási hatóságok, melyeknél a járási (városi) nyilvántartók jelenleg működnek, bizalmas módon értesítendők azzal, hogy eddigi ügykörük lényegében nem változott*”.⁴³ A rendelet mellékleteként kiadott szervi határozványban lefektetett feladatok felölelték a teljes hadköteles nyilvántartási (növedék, fogyatéki, kiköltözések átvezetése, puhatolások stb.), a tényleges

⁴⁰ HL HM 4208/Eln. 1.-1921.

⁴¹ HL HM 113/Titk-1, HM 151/Vk. hdm. 4.

⁴² HL HM 141/Titk. 1.-1921.

⁴³ Uo.

katonai szolgálatokra történő behívási, a hadiársvák, hadirokkantak nyilvántartási és egyéb, a területi katonai igazgatás körébe tartozó feladatokat. Egy másik rendelettel⁴⁴ a vármegyei katonai parancsnokságok személyzetébe osztották be a lónyilvántartó tiszteket, lőügyi előadó megnevezéssel.

De a kérdés továbbra is megmaradt: a békeszerződésben meghatározott új törvénycikkek életbe lépésével egy időben a sorozott hadsereg fenntartható-e, vagy azonnal át kell térni a zsoldoshadseregére, a toborzott haderőre? E dilemmában jelentős szerepet kapott az 1898-as évfolyam felváltása, új évfolyamok behívása, amit természetesen a területi katonai igazgatási szerveknek kellett végezniük. A vezérkar több osztálya – az 1., a 10., a 15. és a D – egy április végi tanulmányban erőteljesen szorgalmazta, sőt sürgős és fontos feladatnak minősítette. Csak a vezérkar főnöke – Berzeviczy Béla altábornagy – tanúsított önmérsékletet, és képviselt egy – véleményem szerint – racionális és szakmailag megalapozott álláspontot. Vagyis „...*ha a sorozott hadsereg a [...] megszabott időn túl fenntartható nem volna, az egész időelőtti felváltási akciónak nem lenne semminemű gyakorlati jelentősége sem*”.⁴⁵ A katonai szolgálatukat teljesítő évfolyamok jól kiképzettek voltak, átestek a kötelékkiképzésen is, hadra fogható és összekovácsolt állomány teljesítette katonai szolgálatát. Célszerű volt inkább megvárni a békeszerződésben meghatározott törvénykezések végét, mint megzavarni a csapatok kiképzési ütemét, életét.

A tárgyalások folyamán azonban világossá vált, hogy az Entente nem hajlandó kompromisszumra, a kemény békefeltételek azonnali bevezetésétől nem tekint el. Ezt belátva Belitska Sándor honvédelmi miniszter egy 1921. májusi kormányzói előterjesztésben javaslatot tett a Magyar Királyi Honvédség új, a trianoni békeszerződés várható hatásait is figyelembe vevő hadrendjére, szervezetére. Jól látta: a tárgyalások során folytatott eszmecserek és jelek arra utalnak, hogy „...*Magyarország mai helyzetében nem számíthat arra, hogy a trianoni szerződés katonai rendelkezéseit akár a hadsereg létszáma, akár a szintén előírt belső szervezet és felszerelés tekintetében a legfelsőbb tanács javunkra megváltoztatná, ellenkezőleg jogosan tarthatunk attól, hogy a szerződésnek betű szerinti végrehajtását fogják tőlünk is megkövetelni*”.⁴⁶ Ennek megfelelően javasolta, hogy az ellenőrző bizottság beérkezése előtt hajtsák végre az átszervezést a trianoni szerződés 104. pontjának figyelembevételével, ami a 7 vegyesdandár kialakítását jelentette.⁴⁷ Csak azokat a szervezetet javasolta megtartani, amelyekre a 35 ezer fős hadseregnek a kiképzés és a felriasztás szempontjából feltétlen szüksége volt. Ezekon felül minden olyan szervezet feloszlását, illetve más minisztérium keretébe való átadását indítványozta, amely nem közvetlenül szolgált ki a hadsereget⁴⁸

A cél világos volt: átszervezni a honvédséget a békeszerződésben foglalt feltételeknek megfelelően; megszervezni a hadsereg működése szempontjából elengedhetetlenül fontos szervezetek rejtését, átadását; valamint a sorozott és kiképzett sorállományt a leghosszabb ideig benntartani. Május 11-én Horthy Miklós kormányzó jóváhagyta az előterjesztést, ami alapján a honvédelmi miniszter azonnal kiadta a szervezési rendeletét. Az átszervezésre igen szűk határidőt szabott: annak befejezési időpontja 1921. május 31. volt. A szervezési rendelet

⁴⁴ HL HM 7125/Eln. 1.-1921.

⁴⁵ HL HM 11038/Eln. 1.-1921. (1209. doboz).

⁴⁶ HL HM 14121/Eln. 1.-1921.

⁴⁷ A tervzetben a 8. vegyesdandárt papíron megtartották az összes szervezeti elemével együtt, ami felriasztáskor alakult volna meg.

⁴⁸ HL HM 14121/Eln. 1.-1921.

szerint meg kellett alakítani 7 vegyesdandárt,⁴⁹ 1 önálló huszárezredet, 3 utász zászlóalj, 1 önálló tüzérosztályt, 1 autó-géppuskás és 1 ágyús osztagot. A hadsereg igazgatási szerveinél 178 fő kapott beosztást. A vegyesdandárok kiegészítési területe egybeesett a körletparancsnokságok illetékességi területével, számozásuk 1-től 7-ig történt, nevük utalt a területileg illetékes körletparancsnokságra.⁵⁰

A katonai körletparancsnokságoknak rendelték alá a vegyesdandár-parancsnokságokat, a katonai körletparancsnokságok pedig előjáró területi hatóságként is működtek.⁵¹ A körletparancsnokságok állományába tartozott 75 tiszt, 1030 fegyvernélküli polgári alkalmazott⁵² és 291 főnyi személyzet. A fegyvernélküli polgári alkalmazottak közül a 7 körletparancsnokságnál összesen 58 fő a hadköteles nyilvántartással foglalkozott.

A TERÜLETI KATONAI IGAZGATÁS ÁTSZERVEZÉSE

A területi katonai igazgatási feladatokat első fokon a nyilvántartóságok, illetve az „átkezesztelés” után a járási (városi) statisztikai hivatalok, míg másodfokon a vármegyei katonai parancsnokságok látták el. A vármegyei katonai parancsnokságok feladatát – amely szervezetek a felszámolt katonai kiegészítő parancsnokságok helyébe léptek – a honvédelmi miniszter 1920 februárjában pontosította, azonban a békeszerződés rendelkezéseinek hatására feladatukat és szervezetüket újra kellett szabályozni.

A honvédelmi miniszter 1921. májusi rendelettervezetein⁵³ – ami a területi katonai igazgatás átszervezésre vonatkozott – érződött a bizonytalanság, a körülmények újszerűsége. A fedőrendeletek kidolgozásához hiányzott a tapasztalat. Például a vármegyei katonai parancsnokságok átalakítására (rejtésére) készülő miniszteri rendelet szövege naponta változott.⁵⁴ A tapasztalat hiányát mutatta az is, hogy olyan „rejtést” akart alkalmazni a rendelettervezet készítője, amin minden igyekezet ellenére világosan látszott a létrehozott szervezet feladata: a hadkiegészítés.

Végül a honvédelmi miniszter az 1921. május 31-vel kiadott rendeletében⁵⁵ megszüntette a vármegyei katonai parancsnokságokat, egyben június 1-jével létrehozta a vármegyei statisztikai hivatalokat. A rendelet tartalma szerint az új statisztikai hivatal a megszűnő vármegyei katonai parancsnokság helyén, a régi személyzettel alakult meg. Ügykörében nagyobb hangsúlyt kapott a hadisírgondozás és a hadirokkantak, hadiárvak ügyeinek kezelése, amivel a valódi feladatukat kívánták leplezni. Létszámuk 7 és 12 fő között mozgott. Ugyanakkor a rendelet 1. számú mellékletében a vármegyei katonai parancsnokságok szervei és működési határozványát adták ki, bár a 3. számú mellékletben már olvasható utalás a parancsnokságok „átpolgárosítására”.

⁴⁹ A Nemzeti Hadsereg 7 vegyesdandárból, vegyesdandáronként 2 háromzászlóaljas gyalogezredből, 1 kerékpáros zászlóaljból, 1 huszárszázadból, 1 háromüteges tüzérosztályból, 1 aknavető századból, 1 összekötő századból, 1 vonat- és 1 autóosztágból állt.

⁵⁰ Például: „M. kir. szombathelyi 3. vegyesdandár parancsnokság.”

⁵¹ HL HM 15000/Eln. 1.-1921. A nemzeti hadsereg szervezése a trianoni szerződés alapján.

⁵² HL HM 16000/Eln. 1.-1921. A nemzeti hadsereg igazgatásához tartozó szervek átszervezése a trianoni szerződés folytán. A fegyvernélküli polgári alkalmazottakat a „Rangosztályba soroló” és a „Rangosztályba nem soroló” állomány jelölte.

⁵³ HL HM 170/Titk. 1.-1921. és 176/Titk. 1.-1921.

⁵⁴ A rendelettervezetek kavalkádjában végül maga a készítő is csak úgy tudott eligazodni, hogy piros betűkkel a fedőlapra ráírta: „Ez a fedőrendelet.”

⁵⁵ HL HM 176/Titk. 1.-1921.

A rendelet mellékletében határozta meg a honvédelmi miniszter a vármegyei statisztikai hivatalok – illetve az azonos jog- és hatáskörrel rendelkező Budapest Székesfővárosi Statisztikai Hivatal – ügykörét is.⁵⁶ E szerint feladatuk volt a katonai személyi nyilvántartás (nem ténylegesek, hadirokkantak és hadiárvák, hadisírok), állat- és járműnyilvántartás, saját és a statisztikai hivatalokhoz beosztottak ügyeinek intézése, valamint hadtörténeti értékű iratok és anyagok gyűjtése, nyilvántartása. A szervezeten belül egyúttal megtiltották a valódi feladatokra utaló elnevezéseket, például a nyilvántartó osztály, a lónyilvántartó, vagy a felszámoló pótkeret kifejezéseket. A területi katonai igazgatás szervezeti felépítése és alárendeltsége 1921. június 1-jén a következő volt:

I. Honvédelmi Minisztérium

1. Katonai Körletparancsnokság (7)

A) M. Kir. Székesfővárosi Központi Statisztikai Hivatal

a) I–X. ker. Statisztikai Hivatalok

B) Vármegyei Statisztikai Hivatal (22)

a) Járási Statisztikai Hivatalok

b) Városi Statisztikai Hivatalok

Állománytagozódása és elnevezése már a „rejtési” állapotoknak megfelelően történt: a hivatal vezetője VI vagy VII rangosztályba sorolt „főigazgató” (ezredes) vagy „igazgató” (alezredes) volt, illetve a beosztott állomány az aligazgató, főtisztviselő, tisztviselő, illetve a segéd tisztviselő vagy gyakornok megnevezéseket használta. Az apparátus létszáma – irodai segédszemélyzet és szolga nélkül – 117 tiszt és 136 rangosztályba nem sorolt havidíjas volt.

A következő lépés egy fedőrendelet⁵⁷ kiadása volt, amely a vármegyei katonai parancsnokságokat „átpolgárosította”: a parancsnokság katonaállományát a hadsereg fegyver nélküli alkalmazottnak tekintette, szolgálatukat polgári ruhában kellett teljesíteniük. Azonban a rendelet célszerűtlenségére figyelmeztetett véleményében az „Elnöki A” osztály egyik képviselője is, amikor így fogalmazott: „*Maga a cím »Vármegyei Katonai Parancsnokság« nem látszik célszerűnek, mert nyilvánvaló, hogy ilyenél csak katonák lehetnek. Egy katonai parancsnokság élén csak egy katona állhat mint parancsnok, nem pediglen egy polgári egyén mint igazgató. Ezt tehát semmiféle nemzet katonája előtt nem bírhat a valószínűség látszatával.*”⁵⁸

Azonban ez a „május hónapi közjáték” nem hozott semmilyen eredményt, hiszen az előírt létszámcsökkentés, valamint az ellenőrző bizottság tiltakozása miatt meg kellett szüntetni a vármegyei katonai parancsnokságokat és a statisztikai hivatalokat. Feladatuk miatt

⁵⁶ A körlet- és vármegyei katonai parancsnokságok elnevezése és székhelye (zárójelben): Budapesti Katonai Körletparancsnokság: Észak-Pesti, Esztergomi (Budapest, Mária Terézia laktanya), Budapest Székesfővárosi Központi Statisztikai Hivatal (Budapest), Jász-Nagykun-Szolnok (Szolnok), Hont-Nógrád (Balassagyarmat); Miskolci Katonai Körletparancsnokság: Heves (Eger), Borsod-Gömör (Miskolc), Zemplén-Abaúj-Torna (Sátoraljaújhely); Debreceni Katonai Körletparancsnokság: Szabolcs (Nyíregyháza), Szatmár-Bereg (Mátészalka), Hajdú-Bihar (Debrecen); Szegedi Katonai Körletparancsnokság: Békés-Arad (Gyula), Csanád (Makó), Csongrád (Szeged); Dél Pesti: Bács-Bodrog (Kecskemét); Kaposvári Katonai Körletparancsnokság: Somogy (Kaposvár), Tolna (Szekszárd), Baranya (Pécs); Székesfehérvári Katonai Körletparancsnokság: Fejér-Komárom (Székesfehérvár), Győr (Győr), Veszprém (Veszprém); Szombathelyi Katonai Körletparancsnokság: Sopron-Moson (Sopron), Vas (Szombathely), Zala (Zalaegerszeg).

⁵⁷ HL HM 16402/Eln. 1.-1921.

⁵⁸ Uo.

– elsősorban a hadirokkantak, a hadiárvaék nyilvántartása, hadisírgondozás – a honvédelmi vezetés úgy ítélte meg, hogy ezeket csak a közigazgatási hatóságokkal együttműködve tudja megoldani, ezért a június 18-i minisztertanácsi döntés értelmében az ügykörök nagyobb hányadát átadták a Belügyminisztériumnak. A honvédelmi vezetés szándéka szerint az új szervezet változatlanul tovább végezte volna a hadkiegészítéssel, toborzással kapcsolatos feladatokat is. Ennek biztosításra a honvédelmi miniszter a belügyminiszterhez intézett átiratában kérte, hogy azügyek végzésére, a már tájékozott és nagyobb gyakorlati tapasztalattal rendelkező, hasonló feladatot végző, hivatásos katonai személyzetet a legszükségesebb számban továbbra is alkalmazják.⁵⁹ Ugyanilyen tárgyú kérelemmel fordult a munkaügyi és népjóléti, valamint a földművelésügyi miniszterhez is, egyben utasította a körletparancsnokságokat, hogy a belügyminiszteri rendelet kiadásakor azonnal hajtsák végre az ügyek átadását a kijelölt közigazgatási hatóságoknak.

A kormányzat igyekezett a sorozott állományt minél tovább megtartani, egyben a békeszerződés határozatainak végrehajtásából eredő terhek könnyítése céljából haladéktalanul tárgyalásokba kezdett a SZKEB-bel. A kormányzat kompromisszumos ajánlata a véderőkötelezettség nem azonnali, hanem átmeneti idő alatt történő felszámolását tartalmazta, ami rejtett szándéka szerint további évfolyamok kiképzését, tiszti és legénységi tartalékképzés lehetőségét jelentette. A tárgyalások eredményes lefolytatását, illetve javaslataik alátámasztását olyan statisztikai adatokkal igazolták, amelyekkel bizonyítani kívánták a toborzás eredménytelenségét, egyben szeretnék volna megmutatni a békeszerződésben foglalt toborzott haderő azonnali kialakításának lehetetlenségét is. Egy felmérés szerint 1921. június végéig csak mintegy 5000 fő jelentkezett önkéntes katonai szolgálatra.

Ezzel egy időben a honvédelmi vezetés vizsgálta a honvédség állományarányait is. Megállapítása szerint a hadsereg állományának torz képét mutatta az is, hogy a honvédelmi igazgatásban több mint 11 ezer fő vett részt. E magas létszám csökkentése érdekében az igazgatási szervek megszüntetésére, átadására, illetve létszámcsökkentésre tett javaslatot. Így a hadkiegészítést és nyilvántartást végző szerveket – ami 1105 főt jelentett – átadták a Belügyminisztériumnak, illetve egy további javaslat szerint a katonai körletparancsnokságok átszervezését is fontolóra vették. E szerint megmaradt volna három körletparancsnokság (ami végül nem valósult meg), így újabb 664 fő megtakarítás keletkezett volna. Egyébként az idegen tárcákhoz – igaz, csak névleg – átadott szervek létszáma 4100 főt tett ki. Erre azért is volt szükség, hogy a hadseregnek engedélyezett rendkívül kis összlétszámot messzemenően a csapatok javára fordítsák.

Ebben az évben – 1922-ben – a honvédelmi vezetés törekvéseinek középpontjában az általános védkötelezettség azonnali eltörlése, a 35 ezer főnyi toborzott hadsereg 3 hónapon belüli felállítása, valamint a korosztályok további kiképzési – legénység és tiszti tartalékképzés – lehetőségének összhangba hozása állt. Az elképzelés szerint a honvédség – a kezdetben csak 1/12-ed részben toborzott legénységi állományát, a toborzottak számának fokozatos, minden évben a legénységi összlétszám 1/12-ed részével történő emelése útján – 12 év alatt érné el a teljesen toborzott szintet. A SZKEB kész lett volna elfogadni egy (rövidebb) átmeneti időt, illetve annak beépítését a készülő új honvédségi törvénybe, azonban a Nagykövetek Tanácsa 1921 októberének végén váratlanul mindezt megvétőzte,⁶⁰ sőt a meglévő sorozott állomány azonnali elbocsátását, toborzottakkal való helyettesítését követelte. A követelésnek

⁵⁹ HL HM 20709/Eln. 1.-1921.

⁶⁰ HL VKF (Mikrofilm) B/202. (143 fasc. 1999/I-1929.) Adatok a honvédség béke és fr. helyzetéről 1919-től 1931-ig. (Tanulmány.)

a magyar kormány kénytelen volt eleget tenni, amit a honvédelmi miniszter rendeltében úgy szabályozott, hogy 1922. február 20-ig az összes sorozás alapján szolgálatot teljesítő legénységet leszereltette.⁶¹ Az új honvédségi törvény⁶² december 21-ei elfogadása előtt a honvédelmi miniszter kiadta a Nemzeti Hadseregbe önkéntes belépésre szóló felhívását.⁶³ Majd közvetlenül ezután, a december 27-én megjelent körrendeletében⁶⁴ már az új kiegészítési rendszerre való áttérés bevezetéséről rendelkezett.

A meghirdetett toborzással, illetve annak eredményével – az első toborzás alkalmával mindössze 200 fő jelentkezett – a magyar kormányzat a toborzási rendszer életképtelenségét kívánta bizonyítani. Újabb kötélfűzésbe kezdett, ugyanis a Nagykövetek Tanácsa sorozott állomány elbocsátását követelő határozatának azonnali végrehajtása azt eredményezte volna, hogy az ország fegyveres erő nélkül marad.

A Nagykövetek Tanácsának tiltakozása ellenére 1921. december 30-án hatályba lépett a honvédségről szóló 1921. évi XLIX. törvénycikk. A SZKEB azonnal módosító javaslatokat intézett a honvédelmi vezetéshez. Ennek két jól látható súlypontja volt: egyrészt következetesen igyekezett érvényesíteni azt az elvet, hogy a Magyar Honvédséget kizárólag önkéntes jelentkezés útján egészítsék ki, másrészt a 35 ezer fős létszám túllépésének a legkisebb lehetőségét is ki akarták zárni. Ennek megfelelően ragaszkodott a még érvényben lévő, korábban kihirdetett katonai jogszabályok tételes felsorolásához és hatályon kívül helyezéséhez.

A SZKEB által javasolt módosításokat a Nemzetgyűlés gyakorlatilag változtatás nélkül, 1922. február 7-én elfogadta, és ezzel lezárult a Honvédelmi Minisztérium és a SZKEB együttes katonai törvényalkotási munkája. A Magyar Királyi Honvédségnek a trianoni békeszerződésben lefektetett rendelkezései szerinti kialakítása már az új törvények alapján történhetett, amelyet a Szövetséges és Társult Hatalmak által delegált SZKEB felügyelt.

ÖSSZEGZÉS

A területi katonai igazgatási szervek megalakítása 1919-ben a szegedi ellenforradalmi kormány, pontosabban Horthy Miklós fővezérré történő kinevezése után vette kezdetét. A szervezés alapját az Osztrák–Magyar Monarchia területi beosztása képezte, bár igen rövid idő alatt megkezdték annak átalakítását. Oka elsősorban a békefeltételek megismerése volt, illetve az a törekvés, hogy a haderőt, annak kiszolgáló, illetve kiegészítő szervezetét átmentessék a békeszerződés aláírása utáni időkre. Ennek érdekében történtek a gyors átszervezések, átnevezések és egyes szervezetek úgynevezett átpolgárosítása.

Vizsgálva a területi katonai igazgatási szervezetek ténykedését, jól nyomon követhető feladatuk és munkavégzésük lényege: a haderő személyi szükségletének, a feltételeknek a biztosítása a hadsereg alaprendeltetéséből adódó feladatainak a végrehajtására. Külön kiemelném azokat a különleges körülmények között végzett feladatokat, amelyek a békeszerződés rendelkezéseinek megismerésétől a területi igazgatási szervezetek – a körletparancsnokságok kivételével – megszüntetéséig terjedtek. A honvédelemről szóló törvénycikk véglegesítése után megszűntek azok a szervezetek, amelyek a haderő kiegészítését és a hadkötelesek nyilvántartását nyíltan végezhatték volna, a rejtett szervek viszont nagyon alacsony

⁶¹ HL HM 1603/Eln. 1.-1922.

⁶² A magyar királyi honvédségről szóló 1921. évi XLIX. törvénycikk.

⁶³ HL HM 30940/Eln. 15.-1921.

⁶⁴ HL HM 37976/Eln. 15.-1921.

hatékonysággal végezték az ezzel kapcsolatos feladatokat. Mindez kihatott a személyi és tárgyi szükségletek biztosítására, minőségére is.

Ugyanakkor jól tanulmányozható a katonai közigazgatás lényege. 1919 közepétől – ha rövid időre is – két kormány is működött. Nem volt világos, hogy kinek a kezében van a közhatalom, rendelkezéseinek egyik kormány sem tudott maradéktalanul érvényt szerezni. A központi hatalom gyengeségéhez az is hozzájárult, hogy egyik sem rendelkezett fegyveres erővel. Ezt a helyzetet használta ki Horthy Miklós, amikor függetlenítette magát mindkét kormánytól és megszervezte a Nemzeti Hadsereget. Ahogy emlékirataiban leírja: „*A nemzeti hadsereg képviselte az államhatalmat.*”⁶⁵ Ennek az elvnek a figyelembevételével látott hozzá a polgári közigazgatás újjászervezéséhez, a helyi közigazgatás kialakításához. A körletparancsnokok mellé úgynevezett *közigazgatási megbízottakat*, majd később kormánybiztosokat nevezett ki, akik a közigazgatási feladatokat hajtották végre. A kormánybiztosok 1919. augusztus közepétől 1920. július végéig működtek, kezdetben – mintegy három hónapon keresztül – a budapesti kormánytól teljesen függetlenül. „*Habár a mai viszonyok semmi esetre sem tekinthetők hadiállapotnak, még sem lehet őket azonosoknak venni valóságos békeállapotokkal*”⁶⁶ fogalmazott az 1919. szeptember 14-i rendeletében Horthy Miklós, a Nemzeti Hadsereg fővezére.

Bár hadiállapot nem volt a meg nem szállt területeken, a kormánybiztosok, illetve a katonai körletparancsnokságok ténykedésére jellemző volt a polgári közigazgatás szoros felügyelete, a katonai érdekek előtérbe helyezése.⁶⁷ Működésük az új polgári közigazgatás kiépítéséig és megbízható működésük kezdetéig tartott.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1921. évi XXXIII. törvénycikk az Északamerikai Egyesült Államokkal, a Brit Birodalommal, Franciaországgal, Olaszországgal és Japánnal, továbbá Belgiummal, Kínával, Kubával, Görögországgal, Nikaraguával, Panamával, Lengyelországgal, Portugáliával, Romániával, a Szerb-Horvát-Szlovén Állammal, Sziámmal és Cseh-Szlovákországgal 1920. évi június hó 4. napján a Trianonban kötött békeszerződés becikkelyezéséről. <https://docplayer.hu/26050432-1921-evi-xxxiii-torvenycikk.html>
1921. évi XLIX. törvénycikk a m. kir. honvédségről. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92100049.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D39>
- Földesi Ferenc: *Volt egyszer egy hadköteles nyilvántartás...* Új Honvédségi Szemle, 2005/11.
Hadtörténelmi Levéltár iratanyagai.
- Hetés Tibor – Morva Tamásné: *Csak szolgálati használatra! Iratok a Horthy hadsereg történetéhez 1918–1938.* Zrínyi Kiadó, Budapest, 1968.
- Horthy Miklós: *Emlékirataim.* Európa–História, Budapest, 1990.
- Karsai Elek: *Kormánybiztosok hatásköre és tevékenysége az ellenforradalmi rendszer első hónapjaiban.* Levéltári Közlemények, 1955/5.

⁶⁵ Horthy Miklós: *Emlékirataim* Európa–História, Budapest, 1990, 133.

⁶⁶ Hetés–Morva: i. m. 197., 46. irat, Fővezérségi tájékoztató.

⁶⁷ Lásd bővebben Karsai Elek: *Kormánybiztosok hatásköre és tevékenysége az ellenforradalmi rendszer első hónapjaiban.* Levéltári Közlemények, 1955/5.; Vargyai Gyula: *Katonai közigazgatás és kormányzói jogkör. Közigazgatási és Jogi Kiadó, Budapest, 1971., illetve Vargyai Gyula: Magyarország a második világháborúban (összeomlástól összeomlásig).* Korona Kiadó, Budapest, 2001.

Rainer Pál: *A przeworski vasúti hídtól a trianoni palotáig, Trianontól Veszprémig. Dr. vitéz szilvágyi Benárd Ágost és veszprémi kapcsolatai.* Veszprémi Szemle, 2011/1.

Szervi határozványok a m. kir. honvéd kiegészítő parancsnokságok számára. Pallas, Budapest, 1913.

Vargyai Gyula: *Katonai közigazgatás és kormányzói jogkör.* Közigazgatási és Jogi Kiadó, Budapest, 1971.

Vargyai Gyula: *Magyarország a második világháborúban (összeomlástól összeomlásig).* Korona Kiadó, Budapest, 2001.

Vizi László Tamás: *A sérelmi politizálástól a nemzeti összetartozásig – Trianon, revízió, határkérdés, nemzetegyesítés (1920–2010).* L'Harmattan, Budapest, 2016.

Vizi László Tamás: *A trianoni ceremónia.* Emlékeztető, 2017/1–2.

A Zrínyi Kiadó újdonsága

Görgei Artúr válogatott írásai

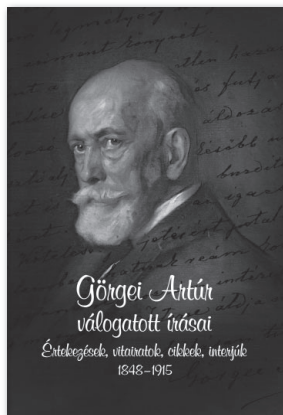
Értekezések, vitairatok, cikkek, interjúk 1848–1915

Válogatta és sajtó alá rendezte:
dr. Hermann Róbert

Görgei Artúr az 1848–1849. évi forradalom tábornoka, egy ideig hadügyminisztere és a hadsereg főparancsnoka volt. A tábornok német nyelvű emlékiratai 1852-ben Lipcsében láttak napvilágot, ám magyar fordításuk csak 1911-ben, majd 1988-ban került az olvasóközönség elé.

A Görgei Artúr születésének 200. évfordulójára megjelent kötet közreadja a tábornok 1848-ban befejezett kémiai doktori értekezését, 1848–1849-es kiáltványait, beszédeit, 1861–1881 közötti hírlapi cikkeit és folyóiratokban megjelent tanulmányait. A kötetben olvashatók még a tábornokkal 1884 és 1915 között készített interjúk, valamint azok az önéletrajzi jellegű levelek, amelyekben pályafutására, illetve 1848–1849 egyes szereplőire vonatkozó emlékeiről ír.

Zrínyi Kiadó, 2018

További információk, vásárlás: shop.hmzrinyi.hu/